

Féltékenység

Első blikkre Joyce a modern irodalom ellenszenves ikonja. Akadémiai körök az aprólékosság és a kicsinyesség mértékéig kimerítették életét és munkásságát. Hagyatékát nemritkán a vesszőkről és az ékezetekről értekező hatalmas papírtömegek borítják be. Művei ezért a becsületes embert tiszteletteljes félelemmel, szinte már szent borzadállyal töltik el. Az ő országának minden egyes követ megjelölték és felhelyezték az összes földmérő térképeire, akik feltételezéseiknek a szöveg igazságával való exkluzív megegyezését próbálják bebizonyítani. A problematikus tájék ilyen átláthatóságának azonban érdekes hatásai lehetnek. A szigorúan ellenőrzött övezetektől visszarettenő tekintet nemritkán elhatol az egyébként mélyen az anonimitás árnyékában lapuló homályig, ami egyébként mélyen a névtelenségben maradna. Mint Joyce levelei Nora Barnacle-hoz, akivel a huszonegy éves fiatalember 1904. június 16-án találkozott először Dublinban, és aki végigkísérte egész életét. A nagyrészt Joyce ifjúkori, triszeszi időszakában íródott levelek a saját művészi kifejezését és ahhoz nem utolsósorban közönséget kereső fiatal intellektuel teljes mértékben intim történetét mutatják be. Mi kezdődött tehát azon a sorsdöntő június 16-án, 1904-ben, a nagy Bloomsday, a későbbi gigászi méretű romaneszk kutatás, a nevezetes *Ulysses* mitikus napján?

*

Első találkozásuk a véletlen szülötte. Joyce először 1904. június 10-én pillantotta meg Norát a dublini Nassau Streeten, és mindjárt megszólította. A fiatalember külseje nyilván elég szokatlan lehetett, mert az újsütetű

Mitja Čander: *Feljegyzések az éjszakában* című esszékötete az év végén jelenik meg a Kijárat Kiadó gondozásában.

szobalány svéd tengerésznek nézte. A fiatalember rábeszélte a lányt, hogy találkozzanak június 14-én, de a randevúra ténylegesen az elhíresült napon került sor. A levelezés szerény terjedelmű, de konstitutív bevezető része a hosszan tartó szerelem beavatási fázisát öleli fel. Joyce a levél eszközt bemutakozásra használja. Tapasztalata zavart elégedetlenséget fejez ki. Mintha folyton a kispolgári mentalitással, valamint a szüntelen ismétlődésbe, merev mentális és viselkedési mintákba merevedett, keresztény dogmákkal áthatott, megcsontosodott társadalommal való szembenállás hajtana. Orvostudományi, jogi és zenei tanulmányokra tett sikertelen kísérletei, színészi ambícióinak csúfos kudarca, a családi tűzfészek és sok minden más tanúskodik az őt körülvevő világgal való inkompatibilitásáról. *A társadalmi rendbe nem léphetek be másként, mint csavargó,* írja Norának abban a hitben, hogy a katolikus félénkségekben nevelkedett egyszerű vidéki lány talán nem fogadja el az ő nyugtalan természetét, azét az emberét, akit állandóan a fennálló világgal szembeni legkülönbélebb kétségek emésztenek, és aki szüntelenül csak a saját személyiségével és művészi ambícióival foglalkozik. De a túl sötét gondolatok és az önsajnálát nem sok jót ígér, Joyce meghívásként harci jelszót vet oda a szeretett nőnek: *Hihetetlenek azok a valódi nehézségek, melyeket el kell szenvednem az életben, én azonban megvetem ezeket.* Nora taktikázás, a visszavonulás lehetősége nélkül elfogadja a kihívást. Joyce 1904 második felében hirtelen úgy dönt, hogy csavargó mivoltát nem csupán rezignáltan, hanem radikális gesztussal *modus vivendiként* is vállalja. Ezt tükrözi a szülőföldjétől, Írországtól való búcsú, távozása a kontinensre, valahová az isten háta mögé, a távoli Triesztbe. E kalandban Nora az egyetlen útítársa.

Habár csak három hónapos ismeretség után, mintha éppen Nora adná a végső lökést a hatalmas elhatározáshoz a távozásra, az életen át tartó száműzetésre, hogy beteljesülhessen a Joyce lényé egyetlen autentikus kifejezésének tartott végzet. A megfoghatatlan világ közepette mintha Nora volna a béke és a biztonság egyetlen oázisa. Mély lelki szövetség szövődik kettejük között, tudatos elhatározása annak, hogy együtt fogják áthajózni a háborgó óceánokat. A mindig tartózkodó Joyce esetében példa nélkül álló csoda ez a lelki közelség, szinte felfoghatatlan excesszus, amit az élet a változatosság kedvéért ezúttal a javára fordít. A Norával való kapcsolat ezért nyer feloldozást a világi kötöttségek alól, hiszen a mindent átható, törhetetlen és örök lelki rokonság erején alapul. E korai levelekben ezért Nora alakja is szinte átszellemült, ezernyi éteri gyengédség leple burkolja körül. De az ihletett Joyce számára ezek is inkább a belső tapasztalatra tett kísérletek. *Miért is ne szólítanálak így, ahogyan örökösén szólítalak a szívemben? Mi akadályozza meg azon kívül, hogy egyetlen egy szavam sem*

*marad, ami fölérne neved gyengédségével?*¹ A szerelmi érzés lelki mélységének híres megfogalmazásához Joyce később is visszatér, akkor más, írói indítékokból.

*

Joyce és Nora levelezésének java 1909 második felére datálódik, amikor Joyce egymás után kétszer is hazatér szülővárosába, Dublinba. Az addig olyannyira átszellemült történet egészen más, csöppet sem spirituális árnyalatokat kap. Az emigráns először fiával, Georgie-val hajózik haza, és megérkezése után egykori barátja, Vincent Cosgrave gúnyosan odaveti neki, olyan nővel keveredett viszonyba, akivel korábban már mások is szórakoztak, sőt ő maga is találkozott Norával ugyanakkor, hogy Joyce romantikáival teli története elkezdődött volna. Joyce számára összedől a világ, hűtlen volt hozzá az egyetlen lény, akit mint az ártatlanság nemtőjét imádott balsejtelmeinek oltárán. Hogyan lehetne Nora őszinteségében, hogyan bízhatná magát ezután a lány érzéseire? Talán a szeretett nő is csak látomás, minden szava felszínes kedveskedés, őszintétlen manőver? Közönséges szajha rejtőznék a szent álarca mögött? A gyanakvás mindent átható szemrehányások forratagába ragadja. Georgie egyáltalán az ő fia? *Más is megbaszott énelőttem?* A legapróbb részletei izgatják mindannak, ami a sötétben rejtőzik. Joyce megalázott és dühös, dikciója többé nem a gyengédség epifániája, először törnek fel belőle pornográf szavak és leírások. Ezekkel lövi át meg át a szeretett teremtetést, a saját lelki aureoláját pedig elárasztja a testiség trágyalevével. A féltékeny ember nem ismer kegyelmet.

Joyce azonban hamarosan rájön, hogy gonosz tréfáról volt csupán szó, mellyel Norát igazságtalanul állították a könnyűvérű nő szerepébe. De a tiszta spiritualitás többé nem állítható vissza, a lépés megtéetett, ha a féltékenység dühében is. Olyan ez, mint valami tektonikus erő, amely alapjaiban alakítja át kettejük viszonyát. Joyce ugyanis vádjaiiban közvetve beismerte, hogy a szeretett nőt korántsem csak lelki jelenlétének prizmáján keresztül látja. Megszállottságának Nora teste is tárgya, ha mocsok, ha közönséges övezi is. A szexualitással telített litániákat nem lehet elfelejteni, a testiség megköveteli a helyét kettejük verbális kommunikációjában. *Százféle testtartásban látlak magam előtt: groteszk, szégyenteljes, szűzies, ernyedt. Ha együtt leszünk, drágám, adj nekem mindent, mindent! Mindazt, ami*

¹ A levélrészleteket Orlovsky Géza fordítása (*Átváltozások* 10. 1997. 10–36.) szerint közöljük.

*szent, ami mások számára tiltott, viszonzás nélkül nekem kell adnod. Uralkodni szeretnék a testeden és a lelkedben... A test végül is kiharcolja honosságát kettejük szókincsében, de ettől kezdve a szerelem elképzelhetetlen a lelki és az érzéki elem szoros összefonódásának tudata nélkül. Csak a szeretett lény mindkét szférájában való elmerülése adja meg a történet egyediségét. A féltékenységi kitörés felnyitotta a szelepet, napvilágra tört a görcsben fetrengő, a kéjes eksztázisban reszkető test démona. Joyce túlfeszítettségének tudatában ajándékot küld Norának Triesztbe, új akaratának kifejeződését: három hatalmas zsák kakaót! Hogy Nóra sovány teste teltebb, csábítóbb, érzékibb legyen. *Szenvedtünk és átestünk a próbán. Mintha a szemérem és a féltékenység utolsó leple is lehullott volna rólunk.**

*

Itt az ideje az eddig csak az érzéki öröm titkos élményeit összefoglaló intim megszólalásnak. A féltékeny szemrehányások a felajzottság zuhatagává vedlenek át! Ám az újonnan beállt kedvező körülmények között az átmenet nehezebb, mint azt az egészséges elme gondolná. A mentális szexre való direkt írásbeli felhívás Joyce első dublini utazása idején még nem lehetséges. A szerelem idealizált látomásától való félelem utolsó erejével is leállítja a testi vágy kitörését. Szükség van még egy, hatalmas hullámra, hogy leomoljon a fal, és a testnedvek végleg felszínre törjenek. A ragyogó lelki szerelem látomása csak Joyce második dublini látogatása idején törik meg véglegesen. Ekkor is a már bevált eszköz, a féltékenység jelenik meg a színen. A féltékenység szikrája egy véletlen kitörésből, valami jelentéktelen konfliktusból mindent olyan magatartássá alakít át, amitől soha többé nem lehet megszabadulni. A mindenre éber féltékeny tekintet lesz az a mechanizmus, mely szélesre tárja a kaput a karnevál, a test ünnepe és tánca előtt.

A féltékeny Joyce második utazásán nyilvánvalóvá tette, hogy megszállottsága mind vadabb kitörésekkel képes meglepni környezetét. Joyce még egyszer felhánytorgatja a már lezárt ügyet, ezúttal még kicsinyesebb módon, egyszerűen hihetetlen kíváncsisággal Nora elképzelt erotikus kalandjainak részletei iránt. Mit tett a férfival? Volt-e orgazmusa? A gyanakvást táplálja az eltitkolt erotikus élményeket esetleg elleplező minden elképzelhető jel. Mindenki gyanús, mindenki őt akarja kijátsszani: mi van, ha Nora is csapodár, aki tisztaságával ámítja őt, és a háta mögött hamis játékot űz?

44 Bizonyosan a nő korábbi magatartása adhat feleletet a jelen talányára, ott a kulcs a Nora hűsége feletti ítélethez. Ez a kutakodás rendkívül sze-

rény adatokra támaszkodik. A gyöngye támasz ellenére izgató titokzatosságával a múlt még vadabb kétségek forgatagába sodorja Joyce-ot. Olyan területre, mely a semmibe merülve visszavonhatatlanul kisiklott látogatásai és empirikus próbálkozásai elől, tekintete sohasem fog oda elhatolni. Mi rejlik a múlt tejüvege mögött? Joyce féltékenysége a filter szerepét játssza, valahányszor Joyce Nora múltjára gondol, és az őszinteségében való kétkedéssel szűri át kapcsolatuk minden pontját. A sorsdöntő kísérlet és az azt követő ítélet lehetősége mindörökké elúszott. A boszorkát többé nem lehet vízbe dobni és várni, vajon belefutad vagy szárazra úszik-e.

*

Nora múltjának számára valóban neuralgikus pontját Joyce már korábban megírta *Halottak* című kitűnő novellájában. Egyetlen ember testesíti meg azt, akibe őelötte Nora egyáltalán szerelmes lehetett. Egy Galwayból való fiú az illető, akit Norával kölcsönös, mély rokonszenv fűzött egybe, de szerelmük esetleges kibontakozását megakadályozta a fiú halála. Éppen e tragikus halál dermesztette meg ezt a szerelmet, és tette ellenállóvá az idő kihívásai iránt. Így nem lehet véletlen, hogy a *Halottak*ban Nora alteregója, Gretta Conroy biztos benne, hogy a fiatalember őerte, voltaképp a szerelmük felmagasztalása érdekében halt meg. Éppen a *Halottak*ban tárta fel Joyce annak a perspektívának a végzetes dimenzióit, amelyből Nora ezen fontos élményét szemlélte. Joyce alteregója, az ifjú intellektuel, Gabriel Conroy az évfordulós ünnepségről távoztában hirtelen rájön, hogy a társadalom szenilitása, sőt agresszivitása ellen felesége az egyetlen szövetségese. A kellemes emlékek összegyűródnek a testi vággyal. A hotelszoba lesz szenvedélyeik arénája. De a fiatalember tudatát újabb sokkszerű hatás éri. A lány vallomása szembe-síti a valósággal: miközben a fiatalember teljességgel elmerült kettejük románcában, Gretta mindenestül átadta magát a múltbéli emlékeknek. Tudatuk teljesen külön úton jár valószínűleg. A halott fantomja beront kettejük valóságába. Bár a szertartásos pohárköszöntőnél felmagasztalta az élőket a holtakkal szemben, Gabriel hirtelen megérzi a halottak hideg közelségét. Végleg szertefoszlik az illúzió, hogy mindketten tiszta lappal indultak, s azokat szerelmük szélcsendjében kezdték kitölteni. Világuk külön-külön hajó, melyek különböző tengereket hajóztak keresztül, hogy egy véletlen ponton sorsszerűen találkozzanak. Csak ámítás volt, hogy egyazon árut szállítják. Teljesen más mércével mérnek. A hó eltakarja a különbségeket, feledéssel borítja be az élőket meg a holtakat, gyöngéden olvad át e Joyce-novella visszhangzó melódiájába.

Csak a féltékenység színezi dühvel, a testi-lelki megrövidítettség érzésével az érzelmi meghasonlottság ismerős felismerését. Joyce-ból áradnak a szeretett személy önzését illető vádak, aki magába rejtette kincseit, ahogyan kettejük teljes lelki harmónián alapuló, magas frekvenciájú szerelmének meg nem írt szerződése előre vetítette. Most jobban érdeklik a részletek, mint valaha. *Amikor este együtt voltatok a sötétben, soha, de soha nem gombolták ki az ujjaid a sliccét, besurranva, mint egy kiséger? Kiverted-e valaha neki vagy bárki másnak...* A galway-i fiú tulajdonképpen csak csatorna a legfőbb kérdés számára: *Azelőtt, hogy az én nadrágom kigomboltad, vajon soha, soha, soha, sohasem érezted az ujjaid között egy másik férfi vagy fiú faszát?* Ismerje be az őszinteség nevében összes vétkeiket, melyeknek nem ő volt a résztvevője! Joyce ugyanis pontosan emlékszik, hogy Nora milyen fesztelenül elégitette ki őt első találkozásuk alkalmával. Nora tapasztalatainak erotikus vetülete az a tördöfés, melytől felnyílik a sajgó kételyektől fekélyes seb. Többet élt át, mint ő? Közös élményeik valóban a csúcsot jelentik számukra? Valóban együtt élték át mindazt, ami sorsdöntőnek és egyszerűnek tűnik kettejük életében? Joyce-ot voltaképp a tulajdon státusa tölti el gyötrellemmel. Valóban ő az, aki éles intellektusával világra vetélte a mindkettejük számára döntő elhatározást, az otthonról való közös elmenekülést? Vajon ő felügyeli és irányítja a helyzetet, vagy felséges elméje inkább gyámoltalan ámitás, mely elrekeszti az igazságtól, míg Nora kezdettől fogva teljesebben veszi ki a részét az élet játékból, maga Joyce eközben inkább csak elmececsapdákra és abszurd locsogásra ítélt nevelés megfigyelő.

Az erőteljes kételynek a tulajdon felsőbbrendűségében való kételkedésig kellett elvezetnie, és mi más volna a Nora egész életének birtoklása iránti vágy. A bizonytalanság velejében a joyce-i féltékenységre oly jellemző erotikus lendületnek meg kellett törnie, és magához, a minden kontextusból kiragadott tárgyához fordulnia. A valódi kapcsolatban való intenzív részvétel iránti vágy e ponton legyőzi a kísértetek utáni tehetetlen hajszát. Kettejük tudatának összeolvadása válik az akarat imperativusává, és többé nem jelszóvá, mely kapcsolatukat stabil és kimérhető tömbbé szilárdítja. Joyce akarata az adott pillanatban ellenáll a területi kolonizációnak, a birtoklásnak tegnap, ma és holnap, és potenciáljait szédítő szárnyalásba röpíti. *Drágaságom, drágaságom, oly heves vágyat érzek a tested iránt ma éjszaka, hogy ha itt lennél mellettem, akkor is vágyakozva rád vetném magam, ha a saját szájadból hallanám, hogy előttem már fél Galway megye minden vörös fejű tahója megbaszott.* A felszabadult testi élvezet lesz a híd, amelyen át megpróbál felosonni a mennybe.

*

A féltékeny szkeptikusból orgiasztikus kéjenc születik, aki csak most ismeri el igazán közvetlenül, hogy a lelkiek mellett végzetes testi vágy is köti Norához. *Azonban az irántad érzett spirituális szerelmem mélyén a vadállatias sóvárgás is ott lakozik tested minden egyes inche után, minden titkos és szégyenteljes porcikája, minden illata és moccanása után. Szerelmem egyformán megengedi, hogy imádkozzam a szemeidben tükröződő örök szépség és lágyság szelleméhez, majd hogy magam alá gyűrjelek, és a lány kis hasadra fektetve fenékbe kúrjalak, ahogy a kan hágja az emsét, a farodból áradó szagoktól és verítéktől megdicsőülve...*

Joyce szava többé nem panasz, hanem leplezetlen és kendőzetlen érzelmi célzások áradata. Ezután Nora minden gyengéd jelző ellenére *kis kurva* is. A Trieszt és a Dublin közötti távolság persze gátja a közvetlen kapcsolatnak, leveleik ezért válnak egyrészt a vágy zabolátlan kifejtésévé, a másik hiányának a dokumentumává, másrészt pedig maszturbációs segédeszközzé, amint arról oly sok szó esik. Joyce nemritkán dicséri választottja nyíltságát, és bátorítja, írjon annyira *disznó módon*, amennyire csak teheti. A test végleg betelepül kapcsolatuk tudatos részébe, és vehemensen belép az akarat szférájába. A nyugtalan érzékiség összes alpáriságával, összes váladékával és verítékével. Az egykor lelki magasságokban lobogó levelek kilobbannak a féltékenység gyűlékony hangvételeiben, a hedonizmus lázában, a testi pajzánságok és összecsapások forrongásában.

Szerelmüknek korántsem valamely elszigetelt szakaszában zajlik az érzékiségnek ez a váratlan kirobbanása. Mélységes lelki rokonságból és rokonszenvből vagy legalábbis ezzel kapcsolatban keletkezik. Georges Bataille állítja, hogy az elbeszélés, mint az ember életét a megsemmisülés elől rendbe szervező és megóvó immanens adottság nélkül nincs tovább út, nincs transzgresszió, amikor orgiasztikus kéjben omlának le az összes korlátok és az én eksztatikus megsemmisülésében esetleg megnyílna az abszolútum. Ha Bataille eme dialektikájára nem hagyatkozhatunk is teljességgel, és nem terjeszthetjük ki az erotikus kapcsolatok minden lehetséges változatára, azért a Joyce és Nora kapcsolat fejlődésének megfejtésére használhatónak tűnik. Kapcsolatuk magnetizmusa eleinte és később is kifejezetten lelki köteléken alapult, és az érzékiség megnyitása adta a felhajtóerőt a bűntudatra ébredéssel, megtörve kapcsolatuk lényegét. Túl nagy volt ugyanis a tét. Ha tapasztalataik sohasem fognak minden részletben illeszkedni, ha lelkük csak keresztmetszetben találkozik, és nem minden egyes megélt mozzanatban, talán megadatik nekik a közös felemelkedés addig a távoli pontig, ahol a tudat peremei ködbe vesznek, ahol a mohó vízszintes helyett megnyílik a szédítő függőleges. A mennyiség helyett hirtelen számítani kezd a tapasztalat minősége, az ismeretlen ha-

tárok exkluzív élménye, a tapasztalatban való teljes együttlét és átélés, mely radikalitásával egy pillanat alatt elveti a rutinszerű életet, átragyogja a végtelen és a mulandó fényében, és átengedi az ismert földrésznek, ami azonban soha többé nem lesz ugyanolyan, mint annak előtte. A mindennapi életbe titkos szövetségesként térnek vissza a lankadt szerelmesek. Az új eseményekkel az elsődleges szellemi kapcsolat még intenzívebb alakzatot kap. Titkos cselekedeteik kötelezik és nyugtalan keresésre csábítják őket: hol vannak történetünk határai? Meddig juthat el a két lélek, meddig hatolhatnak el a testek? Hol végződik az életünk, hol kezdődik a halál? Meddig fognak áttörni? A végzetes kaland még távolról sem ért véget, bár a szélcsend a kikötőben több, mint erőt adó.

*

Triesztben való letelepedése után Joyce hamarosan megismerkedett Italo Svevo trieszti íróval, akinek különösen nagyra tartotta 1898-ban kiadott *Szenilitás* című regényét. Véletlen-e vagy sem, Svevo regényének főhősét, a fiatal hivatalnokot egyetlen, számára valóban fontos szerelmi élményét könyörtelenül felemészti a féltékenység. Ő is azt kérdi magától, vajon átszellemült istennővel találkozott-e, vagy közönséges cafkával. Saját szavait nem képes játéknak venni; ha rossz helyre címezte azokat a spiritualitás teljes glóriájával, akkor maga sem több groteszk csudabogárnál. Joyce esetétől eltérően az ő gyanúja megalapozott. Angiolina életvidám lány, aki ösztöneit követi, és a szavak világa csak a szükséges rosszat jelenti számára. Brentani képtelen elfogadni a tényt, hogy nem a nagy románcot éli át. Valószínűleg elsősorban azért, mert az ő életét veszi körül a címben is jelzett szenilitás, meddőség és eltompultság. Nem lehet bohózat az egyedüli esemény, amely egyetlenegyszer mélyebben megrázta egész valóját. Nála a féltékenység olyan mechanizmus, mely fenntartja az éberségét, nehogy visszamerüljön a zavartalan, örökös szunyókálásba. Egyfelől a féltékenység kezdi ki az égi energiában fürdőző szférikus lény elképzelt alakját. Minden, amit Brentani lát és hall, ennek ellenkezőjét tanúsítja. Másfelől a féltékenységet az a tárgy határozza meg, melyre konokul koncentrálna. És ez nem a valóságos Angiolina, hanem egy álomalak. Brentani így játssza a maga játékát, elve tulajdon energetikai felszínének a habosítása anélkül, hogy közben bárhogyan is megpróbálna átlépni a másik valóságos terébe. Nem jellemző rá az izgalmi állapot, sokkal később fog hálával gondolni az Angiolina-kalandra, talán amikor már a bárminemű tevékenység iránti vágy utolsó atomja is elhalt benne.

48 Joyce további lépést tett. Sikertelenül vagy legalábbis megpróbálta, hogy a szeretett lény lelkének és testének szoros közelségébe hatoljon. A félté-

kenység nála más szerepet játszott, mint trieszti barátja regényében. Szüntelenül olyan erővel emésztette a kapcsolatukra vonatkozó összes tisztá lélekből fakadó elképzelést, hogy a gátaknak le kellett omlaniuk. Persze nem jutottak volna eddig, ha a féltékenységet nem kísérték és nem alapozták volna meg a test nyugtalan követelései. Éppen a test miatt kellett a léleknek engednie, és megváltoztatnia akaratának irányait. Túlságosan szét volt már mardosva a kapcsolatuk menyegzői ruhájába beleszótt alapfeltételezés, miszerint lelkük mostanáig nyugalomban élt, és ezután harmonikusan együtt tartanak majd szigorúan egyazon irányba. Amikor hirtelen elhatározással utat nyitnak a testi bujaságnak, ez csak lépés az igazság utáni hajszában, kísérlet az élet újonnan megpillantott magmájában való elmerülésre. És persze a remény reflexe, hogy a szenvedély áradata megnyit valami hatalmasat, valamit, ami több a megszokottnál, ellenőrzöttnél, nyomorúságosan mulandónál. Patologikus természete mellett a féltékenység Joyce esetében vitalizációs szerepet is játszik. Kellemetlen rugó, mely a fájdalom által nyitja meg Joyce világgal való kommunikációját, a legintimebb változatban. A csendes öböl, ahol talán a megváltás rejtezik.

Joyce Norához írott levelei így a kételkedő ifjúról szóló érdekes tanúságtételek, akit a nyugtalanság és az alkotó ambíció mindig új keresésekbe hajszol. Ez a kuriózum viszont túl drága a témája miatt, mely egyszerűen politikailag nem látszik korrektnek. A féltékenység ugyanis valamifajta gyarlóság, amit a megbeszélte bizalmon alapuló toleráns lelkiismeret nem engedne meg magának túlzott mértékben. Hiszen emlékszünk Puskinra vagy Jeszenyinre és ihlettel megalkotott lírai hőseikre, akik megcsalva, elárulva tört ragadnak, és azt az árulóra vagy önmagukra emelik. A féltékenység indok lehet a halálra is, a végső elválásra és ezzel az elmúlt szerelem szakralizációjára. Joyce más történettel szolgál. A féltékenység folyamatokat indíthat be, mechanizmust, melyben ott tükröződik a mindenben kételkedő tudat, s ugyanakkor a vágy a túloldalt bénító keretek áttörésére, hajsza az új, termékenyebb helyzetek után. Ami elemészt, az meg is erősíthet. A búcsú kiélesített kardja örökösen ott lebeg e viharos kaland résztvevőinek a feje felett.

*

Joyce Triesztbe való megérkezésekor magával hozott egy kéziratot, melyből a következő évtizedben megszületett első regénye, az *Ifjúkori önarckép*. A felnövekvés regénye. Mintha időben meg akarta volna alkotni a tulajdon apológiáját. Megírja benne a lélek átvedlését a gyermeki bizalomból a kételkedésbe minden felett, amit tálcán hoznak elébe, mint

kikerülhetetlen adottságot. Stephen Dedalus utolsó képe hasonlít ahhoz az önreflexióhoz, amit a *csavargó* közöl hirtelen választottjával. Stephen intellektuális fejlődése elérte azt a pontot, amikor be kell ismernie, hogy többé semmi sem köti gyermekkorra szentségeihez. Sem a vallomások valóságossága, sem az izzó hazaszeretet, sem a családi kötelek; egyetlenegy sem az úgymond magától értetődő értékek közül nem tudja életét valamely nyugodt öbölben lehorgonyozni. A nyugtalan tengerjáró sorsa ettől kezdve megpecsételődött.

Nem hagyhatjuk viszont figyelmen kívül a tényt, hogy Joyce első regényéhez olyan sokáig kereste a megfelelő formát. Joyce makacsul kutatta tudásának archeológiai mélységeit, mintha attól félt volna, hogy valami döntő mozzanat kisiklik a kezéből. A főhős felnövekvése a tulajdon alkotóenergiáiba vetett elragadtató hittel zárja. Honnan ez a lelkesedés a mentális üszkők közepén, honnan az erőbe vetett hit mindazon jelek ellenére, hogy őt éppen a kétség robbanásai taszítják ki az életből és annak szentségéből? Hogyan lehetséges, hogy ennyire közel létezik egymáshoz a végletes gyanakvás és az euforikus bizalom? A regényben végigkísérhetjük az élményt, mely a kis Stephenben felébreszti a társadalmi intézmények erejébe és az ezeken alapuló viszonyokba vetett hitet. Nagyon fontos helyet foglal el ebben a láncolatban a testiség. Érzéki képek tolnak mindinkább a fiú addig tiszta tudatába. Hamarosan egy prostituálnál találja magát. A látogatást ugyan a megbánás követi, de a világban csupán lelki jelenlétre való elhatározása megtörik, amikor visszautasítja a jezsuita rendbe való meghívást. Mintha a test nedvei alaposan átitatták volna a lelket, és utat nyitottak volna a nyüzsgő életbe, mely oly hatalmasan tölti ki az egyik agyi féltekét. A vedlés lezajlott, a művészet választása biztos, jön a nagy kaland ideje. A regénnyel párhuzamosan Norához írott levelek az irodalmi tektonika szerelmi metaforájaként jelennek meg. A nyelv születése nem a spirituális tisztaság aktusa, bemocskolták a test tévelygéseit és kétes következményeit. Az *Ifjúkori önarcképében* az izzó él mellett is sok még a jezsuita tömjén, a körvonalakat épp csak sejtető köd fedi a bűnös obszcenitásokat. Erőteljes kitörésbe töltődik át az önazonosság, görcsös keresésbe, zabolátlan vígságba, a gigászi *Ulysses*be. Joyce egyetlen fantasztikus napra építi eposzát. Az erotikát többé nem rejti véka alá, az már rég benne van a világ húsában. Joyce egyszerűen szétbombázza korának prózáját, és az imagináció nagyszerű kísérletévé változtatja azt. Erősza messze túlárad az asszony iránti szerelmen, minden iránt, ami ott lüktet körülötte, legyenek azok testek, zajok, metafizikai viták vagy közönséges locsogások, minden az író zabolátlan képzeletének terepévé válik. A művészet világába, a legék ígéretébe való meghívás anyaga.

Joyce az, aminek kikiáltja magát: a művészet feltétlen híve. És a művészet nem csupán a világ meghívása a művészet területére, hanem minden alkalommal hideg meggondolás gyümölcse is, távolságtartásé, a kiömlő láva megfékezéséé. A művészet mindig olyan területeket tár fel, amelyeket nem találhatunk meg soha pusztá spekulációval, sem lobogó hedonizmusmal. Tulajdonképpen közterület, Joyce egyáltalán nem kivétel ebben a tekintetben. Az *Ulysses* botránys excesszus jellege pedig éppen a képzelet erőteljes expanziója és a szigorúan formai megoldások, illetve a távolságtartásra való törekvés közötti látszólagos diszharmonióból adódik. Halatlannak tűnik a megtett távolság. Joyce egyébként nem csupán a testiség újsütetű híve, és nem is csak hűvös megfigyelő. Nehéz szólni a művészet autonómiájáról, a különböző társadalmi hivatásoktól való függetlenségéről. Joyce művészete annyira átforrósodott, ugyanakkor tűzálló edény, hogy nem lehet bekapcsolni a társadalomban rendet óhajtó diskurzusok területébe. Robbanékonyága révén megfoghatatlan. Joyce örült, aki világgá kiáltotta örültségét, és aztán bizonyosságát is adta annak. A művészetbe, mint a szökevény egyetlen menedékébe vetett bizalma, ha szüntelen kétségektől megingatva is, de gyanús. Ezért Joyce és Nora szerelmi története a kissé szürrealisztikus elme számára maga a nagy irodalomról szóló történet. Szerelmi történet, grimasz a semmi jóval sem kecsegtető kornak.

